

КЪМ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРСКОТО БЪДЕЩЕ ОТНОСИТЕЛНО ВРЕМЕ И ПРЕВОДНИТЕ МУ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕКВИВАЛЕНТИ В СЪВРЕМЕННИЯ ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК

Божидар Бояджиев
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

TO THE QUESTION OF BULGARIAN FUTURE RELATIVE TENSE AND ITS TRANSLATION ANALOGUES IN MODERN ITALIAN

Bozhidar Boyadzhiev
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The object of research in the present study is the relative future tense forms and their translation equivalents in the modern Italian. Our main motive for choosing the topic is related to the fact that the mentioned temporal form in the Bulgarian language has a rich semantic potential. It is used not only to express succession to a past moment, but also has modal functions (used with a conditional meaning). From the perspective of translation theory, it is important for us to trace and analyze the possible translation solutions of *futurum praeteriti* in modern Italian.

Keywords: relative future tense, Bulgarian, Italian, translation equivalents, semantic potential

Обект на изследване в настоящия труд са формите на бъдеще относително време и преводните им аналози в италианския език. Основният ни мотив за избор на темата е свързан с факта, че споменатата темпорална форма в българския език притежава богат семантичен потенциал. Използва се не само за изразяване на следходност спрямо минал момент, но има и модални функции (употребява се с условно значение). От гледна точка на теорията на превода за нас е важно да се проследят и анализират възможните преводачески решения за представяне на *futurum praeteriti* в съвременния италиански език.

Първата част на изследването представлява обзор на становищата на лингвистите относно семантиката и мястото на бъдеще относително време в граматичната система. В работата си сме се позовавали

на трудовете на изтъкнати езиковеди като В.Станков, Ю. С. Маслов, С. Георгиев, И. Куцаров, П. Пашов, Р.Ницолова, К. Куцаров и др.

„Формите на относително бъдеще време (още футурум претерити, бъдеще време в миналото) се образуват от имперфектните форми на спомагателния глагол *ща*, частицата *да* и формите за немаркираното сегашно време на спрегаемия глагол“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 258). Приемаме постановката на И. Куцаров, че с футурум претерити се изразява „следходност на действие по отношение на изказване в минало време (минал ориентационен момент). Относителността се носи от имперфектната морфема, а следходността от морфемата *Щ-*“ (Куцаров/Kutsarov 1997: 110). Формите на бъдеще в миналото водят началото си от старобългарското съединение на „*хотяхъ*“ и инфинитив.

В първата българска граматика, дело на Неофит Рилски, формите от типа *щях да тиша, щеше да пишеш* не намират място в глаголната парадигма. К. Куцаров допуска, че възрожденецът ги третира като словосъчетания (вж. Куцаров, К./Kutsarov, К. 2010: 14).

Първият учен, който отнася днешното бъдеще време в миналото към условното наклонение, е Й. Груев. В граматиката си от 1869 г. той нарича формите *щях рева, щеше реवेश* „преминало бъдеще“. И други книжовници застъпват твърдението, че формите на футурум претерити са носители на модален характер и трябва да се разглеждат като условно наклонение. Ю. Трифонов (1908) е първият, който е категоричен, че формите принадлежат към парадигмата на изявителното наклонение. Според него отнасянето им към условното наклонение се дължи „на постепенното заменяне на формите *бих -л с щях да* –а във фрази с условни изречения“ (пак там: 26).

В граматиката на Н. Костов (1939) формите от типа *щях да чета, щял съм да чета и щял съм бил да чета* са обединени в група „форми за обективна готовност (възможност)“. Той уточнява, че формата *щях да чета* „е толкова условна, колкото е условна и обикновената форма за бъдно време с *ще*“ (Костов 1939: 153, цит. по Куцаров, К./Kutsarov, К. 2010: 38). От семантична гледна точка тя „изразява бъдно, предстоящо действие в миналото, независимо от всякакво условие“ (пак там). С тези свои възгледи Никола Костов се нарежда сред първите български граматичари, които извеждат футурум претерити от парадигмата на кондиционала. Двуполюсни мнения по оста темпорален-модален характер на бъдеще в миналото обаче продължават да се обособяват.

Към края на 20. век казусът отново е налице. Според руския българист Ю.С. Маслов формите за футурум претерити „много често

сякаш губят „изявителния“ си характер и получават значение за нещо, което е било възможно в миналото, но фактически не се е извършило“. Ученият аргументира твърдението си по следния начин: „За действие, което е било предстоящо в определен момент в миналото, често пъти се говори в случай, че даденото действие след това по някаква причина не се е извършило“ (Маслов/Maslov 1982: 265).

На същата основа се е развила и широко се е разпространила употребата на бъдеще в миналото в такива изречения, от които зависят съответни подчинени за хипотетично условие, т.е. употребата им като своеобразен еквивалент на условно наклонение. Напр. *Нито той гъстак не би могъл да го укрие, защото, ако той заблудеше гонителите, то псетата щяха да го намерят* (И. Вазов). Ю. С. Маслов посочва, че в случая би могло да се употреби условно наклонение/...биха го намерили (Маслов/Maslov 1982: 277), но като се използват формите за бъдеще в миналото, действието „се представя с по-малка степен на проблематичност, по-положително и уверено“ (пак там).

Според В. Станков предположителната модалност, „която пряко произтича от темпоралното значение на формите за бъдеще в миналото, не може да се смята за господстваща над темпоралния елемент в общото им значение. Дори и в условните изречения формите за бъдеще в миналото означават пак ясно определено отношение на следходност на действията към дадения минал момент, т.е. изпълняват преди всичко темпорална служба“ (Станков/Stankov 1983: 346 – 347).

С. Георгиев, от друга страна, посочва, че: „Темпоралното значение на бъдеще в миналото се среща в по-малко случаи и се измества от модалното поради особеностите му на време за предстоящи действия, които са отдалечени от момента на речта“ (Георгиев/Georgiev 1991: 334 – 335). Изследователят уточнява, че се експлицират „значенията за бъдност, условност, неосъществимост, хронологичност, хипотетичност, сигурност, неотменност и др. понякога твърде противоречиви и противоположни по модалната си насока“ (пак там). По-нататък С. Георгиев стига до извода, че: „Има основание бъдеще в миналото да се приеме като време иреалис на условното наклонение (позовавайки се на В. Георгиев), макар че формите му си остават изявителни“ (пак там: 335).

И в най-ново време изследователите отбелязват, че е налице дискусия по въпроса, дали описаните по-горе форми представляват глаголно време в системата на индикатива, или пък са своеобразен „кондиционал от балкански тип“ по определението на полския езиковед Голомб 1964. Според Хр. Пантелеева подобно твърдение се основава на обстоятелството, че в езици, в които липсва аналог на българското

бъдеще в миналото, неговите форми често се превеждат с кондиционал или със съчетания с модални глаголи от типа на мога и трябва“ (вж. Хр. Пантелеева 1997; цит. по Ницолова/Nitsolova 2008: 312).

Тъй като в италианския език не са налични форми за относително бъдеще време, във втората част на доклада сме представили преводни съответствия на българското бъдеще в миналото. За целта сме ексцерпирали примери от романа на Богомил Райнов „Господин никой“ и от „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов, които са преведени на италиански език. Използвали сме и наши примери. Те са конструирани така, че включват три типа преводни аналози на българското бъдеще относително време: 1. **Condizionale composto като аналог на футурум претерити.** Condizionale composto (сложен/аналитичен кондиционал) се образува от формите в Condizionale semplice (прост кондиционал) на спомагателния глагол avere или essere, към които се прибавя миналото причастие /participio passato/ на спрегнатия глагол (Арменкова, Иванова/ Armenkova, Ivanova 1998: 221).

Преводното съответствие на Condizionale composto на български език е бъдеще в миналото или условно наклонение в зависимост от контекста:

Io avrei vinto – аз щях да спечеля или аз бих спечелил/а, tu avresti vinto – ти щеше да спечелиш или ти би спечелил/а...: io non avrei fermato – аз нямаше да спра или аз не бих спрял/а, tu non avresti fermato – ти нямаше да спреш или ти не би спрял/а.¹

Condizionale composto се използва с функцията на бъдеще време в миналото, т.е. замества бъдещето време, когато текстът е в минало време:

Говорят, че ще спечелите гласовете на публиката.

Dicono che vincerete i voti del pubblico.

Говореха, че щяхте да спечелите гласовете на публиката.

Dicevano, che avreste vinto i voti del pubblico.²

2. Periodo ipotetico della irrealta- 3. Tipo (иреално действие) като аналог на футурум претерити

Специфика на сложното условно изречение /Periodo ipotetico/

Сложното условно Periodo ipotetico е съставено от главно изречение аподозис, чиято валидност като твърдение зависи от изпълнимостта на дадено условие, изразено във въведеното със съюза se=ако подчинено изречение протазис. Между двете изречения съществува

¹ Примерите са от граматиката на И. Кирякова (Кирякова/Kiryakova 2014).

² Примерите са мои – Б. Б.

тясна причинно-следствена връзка и затова има специфични правила за употребата на глаголните времена и наклонения в тях.

В зависимост от това – дали действието в главното изречение се смята за реално, възможно или неосъществимо, разграничаваме три основни типа *Periodo ipotetico*: Il periodo ipotetico dell' 'impossibilita` – неосъществимо твърдение.

След *se*=ако

Congiuntivo trapassato или минало несвършено време на индикатива

В главното изречение: *Condizionale composto* или минало несвършено време на индикатива: Щяхме да играем карти, ако Деси не беше закъсняла.

Avremmo giocato a carte se Desi non fosse arrivata in ritardo.

Щяхме да отидем на лекции днес, ако не бяхме пили вчера.

Saremmo andati a lezioni oggi se non avessimo bevuto ieri sera.

Щях да уча за изпита, ако не бях срещнал Мария.

Avrei studiato dell'esame se non avessi incontrato Maria.

Ако не бях толкова срамежлив, щях да поканя Силвия на среща.

*Se non fossi stato così timido avrei invitato Silvia a un incontro.*³

3. Condizionale composto вместо condizionale semplice в непряка реч (когато текстът е в минало време) като аналог на футурум претерити

Condizionale composto замества *condizionale semplice* и поема и неговите функции, когато пряката реч се обръща в непряка и текстът е в минало време:

Disse: „Preferirei uscire con Victoria.” – Каза: „Бих предпочел/предпочела да изляза с Виктория.“

Disse che avrebbe preferito uscire con Victoria. – Каза, че би предпочел/а да излезе с Виктория.

Disse: „Studierei più facilmente nella nostra biblioteca.” – Каза: „Бих учил/а по-лесно в нашата библиотека.“

*Disse che avrebbe studiato nella nostra biblioteca. – Каза, че би учил/а по-лесно в нашата библиотека.*⁴

Екскерпирани примери от „Господин никой“ на Богомил Райнов

Periodo ipotetico 3 tipo (иреално действие) като аналог на футурум претерити

³ Примерите са мои – Б. Б.

⁴ Примерите са мои – Б. Б.

Това са най-често срещаните преводни съответствия на българското бъдеще относително в романа. Ето някои от примерите:

Ако е само за това, щяха просто да го разкарат!

Se fosse stato solo per questo motivo, lo avrebbero semplicemente allontanato.

Ако ти бяха пратили някой друг вместо мене, не знам как щеше да капризничиш.

Se ti avessero mandato qualcun altro al mio posto non so se saresti riuscito a spuntarla con i tuoi capricci! (БР/ВР).

Condizionale composto като аналог на футурум претерити

Почти наполовина по-малко са ексцерпираните примери, които са преведени с condizionale composto. Например:

Щях да те причакам, когато излизаш от стаята, но не те видях през ключалката и не се сетих, че се криеш зад завесата.

Ti avrei aspettato fuori per beccarti mentre uscivi dalla stanza, ma non ti ho visto attraverso la serratura.

Добре, че бях седнал. Иначе сигурно щях да загубя равновесие от виенето на свят.

Fortunamente ero seduto, altrimenti sarei caduto a terra per le vertigini (БР/ВР).

Periodo ipotetico 2 tipo (възможност) като аналог на футурум претерити

Вижте, Бобев: ако недоверието продължаваше, вие щяхте и досега да се намирате в килията си.

Statemi a sentire, Bobev, se esistesse ancora mancanza di fiducia voi vi trovereste in questo momento nella vostra cella.

Ако бях по-млад, щях да се опитам да стана макро.

Se fossi piu` giovane tenterei la carriera del macro`... (БР/ВР).

Trapassato prossimo (минало перфектно) като аналог на футурум претерити

Образува се с imperfetto на спомагателния глагол avere или essere и миналото причастие на глагол.

Нямах никакво намерение да се разплаквам, но замълчах, защото усетих, че от мене не се иска да правя изповеди, а да отговарям на въпроси, които друг щеше да подбира.

Non avevo nessuna intenzione di mettermi a piangere, ma rimasi zitto in quanto compresi che non mi si chiedeva di fare delle confessioni, ma

di rispondere a delle domande ben precise, domande che venivano scelte da un'altra persona (БР/ВР).

Фиг. 1

Ексцерпирани примери от „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов

Condizionale composto като аналог на футурум претерити

Жандармите щяха да разстрелят най-много стотина избиратели!

I gendarmi avrebbero sparato tutta'al più su un centinaio di elettori.

А бе, господин началник... ами че нали уж... туйнака, нали щяха да бъдат уж свободни... таквозинка...

Ma, signor commissario, ma non si parlava...che sarebbero state libere...queste...come si chiamano... (АК/АК).

Periodo ipotetico 3 tipo (иреалност) като аналог на футурум претерити

Ако би цял казан бира да бе посетила стомаха на бай Такя, той пак щеше да се събуди.

Avesse pure quello stomaco ingerito una botta intera di birra, mastro Taki si sarebbe dovuto svegliare.

И право да си кажа, каквото щете, но ако не беше господин Василаки да им позамаже очите, ний съвсем щяхме да се провалим.

E a dir la verità, tutto quello che volete, ma se non era il signor Vasilaki a foderargli gli occhi di prosciutto, noi saremmo stati bell'e rovinati (AK/AK).

Stare per + infinito като аналог на футурум претерити (спомагателен глагол в имперфект + инфинитив за означаване на близко бъдеще време):

*A бе той е онзи бе, дето щеше да го хвърлиш от моста... той е!
*Quello che stavi per buttar giù dal ponte... è lui!**

Като погледнах само кожицата на прасенцето, щеше да ми изхвъркне акъла.

Solo a intravedere un po' di cotica di maiale stavo per uscire di senno (AK/AK).

Stare + gerundio като аналог на футурум претерити спомагателен глагол в имперфект + деепричастие:

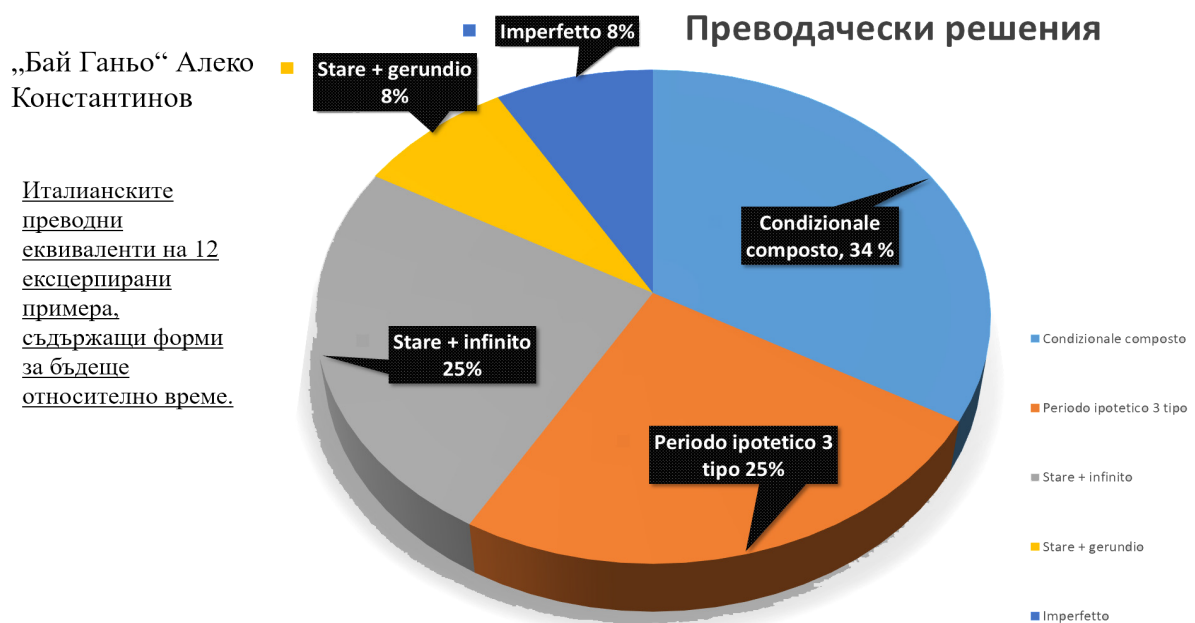
„Убиха ме, господин началник, щяха да ме убият, аз викам да живея князът, а те ме ръгат с ножове!“

Mi hanno ammazzato, signor commissario, mi stavano uccidendo perche` gridavo evviva il principe, mi hanno accoltellato! (AK/AK).

Imperfetto (имперфект) като аналог на футурум претерити

Не им зная реда на тия американци: ядене бол, бадева, па ядох, ядох, щях да се пукна от ядене.

Io non li capisco i metodi che hanno questi americani: da mangiare, in quantità gratis, e io dà gli, mangia e mangia che a momenti scoppiavo (AK/AK).

Фиг. 2

Ексцерпираниите примери от „Господин никой“ сочат, че преводачът най-често си е служил с *periodo ipotetico 3 tipo* (в 57% от случаите). В 9 примера (в 30% от случаите) се открива *condizionale composto*. *Periodo ipotetico 2 tipo* е използвано за превода на 3 форми (10%). Налични са и 3 преводни съответствия с *trapassato prossimo*.

В „Бай Ганьо“ преводите са осъществени с *condizionale composto* (в 34% от случаите), *periodo ipotetico* (25%), *stare+infinito* (25%), *stare + gerundio* (8%) и *imperfetto* (8%).

Осъщественияте наблюдения ни доведоха до извода, че голяма част от еквивалентите на българските форми за бъдеще относително време в италианския език не само изразяват модална семантика, но са и форми или съчетания, експлициращи имперфектна семантика (носителите са на значението относителност). С оглед на това няма как да не се съгласим с В. Станков, който отбелязва, че сходството по отношение на изразяването на модална семантика от имперфекта, минало предварително време и бъдеще в миналото „не е учудващо“, тъй като и трите времена са и относителни, и свидетелски“ (Станков/Stankov, цит. по ГСБКЕ/GSBKE 1983: 347 – 348). Българските форми за бъдеще относително време не принадлежат към парадигмата на кондиционала, защото, както отбелязва К. Куцаров, макар с условните форми да „могат да се изразяват следходни събития [...] в условно наклонение темпорални противопоставяния няма, не са налични и формални показатели за следходност“ (Куцаров К./Kutsarov, К. 2010: 26).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Арменкова, Иванова/Armenkova, Ivanova 1998:** Арменкова, Ц., Р. Иванова. *Италианска граматика*. Пловдив: Летера, 1998. [Armenkova, Ts., R. Ivanova. *Italianska gramatika*. Plovdiv: Letera, 1998.]
- Георгиев/Georgiev 1991:** Георгиев, С. *Българска морфология*. Велико Търново: Абагар, 1991 [Georgiev. S. *Balgarska morfologiya*. Veliko Tarnovo: Abagar, 1991.]
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya. Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN.]
- Кирякова/Kiryakova 2014:** Кирякова, И. *Италианска граматика с упражнения*. София: Наука и изкуство, 2014. [Kiryakova. I. *Italianska gramatika s uprazhneniya*. Sofia: Nauka iizkustvo, 2014.]

- Куцаров/Kutsarov 1997:** Куцаров, И. *Лекции по българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1997. [Kutsarov. I. *Lektsii po balgarska morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 1997.]
- Куцаров/Kutsarov 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007. [Kutsarov. I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2007.]
- Куцаров К./Kutsarov, K. 2010:** Куцаров, К. *Следходността в българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. [Kutsarov. K. *Sledhodnostta v balgarskiya ezik*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 2010.]
- Маслов/Maslov 1982:** Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език*. София: Наука и изкуство, 1982. [Maslov. Yu. S. *Gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1982.]
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [Nitsolova. R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008.]

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- АК/АК:** А. Konstantinov. *Baj Ganjo, racconti inverosimili di un bulgaro contemporaneo*, traduzione di Lavinia Borriero, Bulzoni: 1978. [А. Константинов. *Бай Ганьо, невероятни разкази на един съвременен българин*, преведено от Лавиния Бориеро, Булцони: 1978.]
- АК/АК:** А. Konstantinov. *Baj Ganjo, racconti inverosimili di un bulgaro contemporaneo*, tradizione di Lavinia Borriero, Bulzoni, 1978. [А. Константинов. *Бай Ганьо, невероятни разкази на един съвременен българин*, преведено от Лавиния Бориеро. Булцони, 1978.]
- БР/ВР:** Б. Райнов. *Господин Никой*. София: Български писател, 1974. [B. Rajnov. *Gospodin Nikoj*. Sofia: Balgarski pisatel, 1974.]
- ВР/БР:** В. Raynov. *Il signor Nessuno*, traduzione di Dimitar Zvetanov Lilov. Milano: Longanezi, 1970. [Б. Райнов. *Господин Никой*, преведено от Димитър Цветанов Лилов. Милано: Лонганези, 1970.]